

Wstęp

Gdy słyszę, jakie łożycie staranie, mężowie nad edukacją narodową przełożeni, wielką stąd czuję pociechę i słuszne wam za to imieniem Ojczyzny oświadczam dziękczynienie. [...] Trwajcie w tych usługach publicznych, pomnijcie, że nie kto zaczyna, ale kto dobrą rzecz kończy, jest chwalebny¹.

Słowa wdzięczności okazane w królewskim przemówieniu osobom zaangażowanym w podejmowanie działań wpływających na efektywne kształcenie i wychowanie uczniów oraz przyszłych nauczycieli, jak i słowa zachęty do dalszej pracy dla dobra edukacji wypada uznać za zawsze aktualne. Dostrzegając wartość współczesnych dyskusji na temat szkoły i edukacji polonistycznej, proponujemy namysł nad zagadnieniem: *Miejsca wspólne i odmienne. Dydaktyka literatury i języka polskiego w kręgu tradycji KEN?* Inspiracją do refleksji nad tak sformułowaną problematyką i pretekstem do szukania odpowiedzi na postawione pytanie stała się, przypadająca 14 października 2013 roku, 240. rocznica powołania do istnienia Komisji Edukacji Narodowej. Instytucja ta przejęła pod swoje kierownictwo wszystkie szkoły w państwie; otrzymując zaś szerokie kompetencje w przeprowadzaniu głębokiej odnowy systemu oświaty, wyznaczyła sobie rozległe cele. One to, przekładane stopniowo na konkretne działania, służyły m.in. wychowaniu moralnemu, narodowemu i obywatelskiemu młodego pokolenia oraz edukacji jednolitej i praktycznej. Ich realizacji niewątpliwie sprzyjała też reforma programów i podręczników. Można twierdzić, że rozpoczęte wówczas, a przez wieki rozmaicie profilowane, poszukiwania modyfikacji procesu kształcenia i wychowania, przekroczyły granice czasu i trwają do dzisiaj.

Współczesne propozycje różnie modelowanych i ocenianych zmian w oświacie zachęcają do prowadzenia namysłu nad obecnym stanem szkolnictwa i edukacji polonistycznej, nie tylko w kontekście osiągnięć Komisji. Idąc jednak śladem dokonań wspomnianej instytucji, która swą pracę rozpoczęła od sondażu opinii publicznej, za potrzebne i wciąż godne podkreślenia warto uznać wezwanie do tego, by specjaliści w zakresie edukacji „myśli swoje względem poprawy nauk, jako się zdać każdemu najlepiej będzie [...] oświadczyli”². Z takiego założenia wychodzą autorzy artykułów pomieszczonych w tym zbiorze. Problematyka zebranych tekstów – oddających

¹ „Pamiętnik Polityczno-Historyczny” 1783, s. 329–332, [w:] *Komisja Edukacji Narodowej (Pisma Komisji i o Komisji)*. Wybór źródeł, zebrał i oprac. S. Tync, Wrocław 1954, s. 76.

² Tamże, s. 18.

wybrane, ale ważne aspekty teoretyczne i badawcze związane z tematyką tomu – pozwala pogrupować je w dwóch częściach.

W części pierwszej znajdują się prace, których twórcy w trosce o wysoką jakość kształcenia z różnych perspektyw patrzą na związki między tradycją KEN a edukacją polonistyczną XXI wieku. Ustalanie ich wzajemnych relacji i braku takich powiązań trzeba rozpocząć od przyjrzenia się pozytywnym i negatywnym doświadczeniom osiemnastowiecznej władzy oświatowej. Rozpoznanie nie tylko mocnych, ale i słabych stron działalności Komisji, posłużyło Piotrowi Kołodziejowi do dokonania ponownej interpretacji i oceny jej dorobku. Spojrzenie na niedociągnięcia KEN stają się dla niego pretekstem do stawiania wielu pytań, które mogą zachęcić odbiorcę jego tekstu do przemyśleń na temat sposobów wprowadzania zmian we współczesnej szkole, modyfikowania procesu kształcenia oraz wychowania uczniów czy rozwiązywania problemów zaistniałych w związku z wdrażanymi przekształceniami. Konfrontacja zasad funkcjonowania Komisji oraz poglądów ówczesnych reformatorów na sprawy szkoły i efektów ich pracy z tym, jak jest dzisiaj, bywa przyczyną wypowiedziania różnych stanowisk. Dla Pawła Sporka porównanie takie stanowi okazję do wyrażenia krytycznej opinii o obecnym systemie edukacji i polityce oświatowej.

Przedmiotem zainteresowania autorów publikacji jest także ponadczasowe znaczenie zagadnień uniwersalnych, odnoszących się chociażby do wartości narodowych, patriotycznych, pamięci historycznej i powiązanych z nimi wartości moralnych. One to interesowały członków Komisji i są też ważne we współczesnej edukacji polonistycznej, na co zwraca uwagę Iwona Morawska. Uznanie tych idei za ciągłe i nieprzemijające staje się dla niej równoznaczne z szukaniem odpowiedzi na pytania o sens i cel odwoływania się do nich w „płynnej” rzeczywistości. Przyglądając się działaniom zaprojektowanym w wybranych podręcznikach szkolnych, wskazuje możliwe kierunki działań edukacyjnych w rozwijaniu tożsamości narodowej gimnazjalistów i uczniów szkół ponadgimnazjalnych oraz kształtowaniu ich postaw patriotycznych. Odkrywanie istoty odwoływania się do kluczowych myśli Komisji ma sens wówczas, gdy stymuluje zainteresowanych do refleksji nad unowocześnianiem sposobów kształtowania narodowych, patriotycznych czy obywatelskich postaw wychowanków. Namysłem nad wychowawczymi poglądami władzy oświeceniowej, w ich świetle zaś nad taką rolą edukacji polonistycznej (a w niej kształcenia obywatelskiego i historycznego) w świecie zglobalizowanym, która otwiera nastolatków na ojczyznę i społeczeństwo, drugiego człowieka i życie, zajmuje się Dorota Karkut. Pomocą w osiągnięciu realizacji nakreślonych tu zamierzeń stają się jej zdaniem treści patriotyczne i obywatelskie zawarte w podręcznikach. Dużym wsparciem w tym zakresie są też, obok wielokontekstowych roztrząsań, wyniki badań empirycznych, prowadzonych wśród polonistów i uczniów, omawiane przez Agnieszkę Kanię. Na ich podstawie możliwe jest rozpoznanie, na przykład, w jakim stopniu nauczycielskie rozumienie edukacji patriotycznej oraz sposoby jej realizacji wpływają na kształtowanie świadomości patriotycznej uczniów. Nie bez znaczenia będzie proponowanie działań lekcyjnych, które w różnym zakresie ukierunkowują podopiecznych na tematy związane z ojczyzną.

W drugiej części tomu znajdują się artykuły traktujące o kształceniu językowym, literackim i kulturowym. Twórcy KEN nakazywali nauczycielom gromadzić wiedzę na temat „wnętrza” młodych, ich skłonności, pragnień czy umiejętności, wyjaśniając, że w toku lekcji przecież „z ludźmi rozumnymi sprawa, chociaż z dziećmi sprawa”³. Doskonale rozumieją to Zofia Budrewicz i Maria Sienko – prezentujące wyniki badania ankietowego. Jego celem było zdiagnozowanie nastawienia uczniów szkół podstawowych i gimnazjalnych do języka ojczystego jako przedmiotu nauczania, a co za tym idzie uchwycenie roli, jaką pełni on (lub mógłby pełnić) w ich życiu. Pragmatyczne postawy młodych wobec „języka polskiego”, ich zróżnicowane oczekiwania i potrzeby oraz marginalizowanie przez nastolatków formacyjnego wymiaru treści literackich, kulturowych i językowych – to tylko niektóre z ustaleń tych badaczek. Ich rozpoznania mogą okazać się cenne w dyskusjach specjalistów o wzmacnianiu znaczenia „języka polskiego” jako przedmiotu w systemie nauki szkolnej, roli zadań polonistycznych w formowaniu uczniów i sposobach kształtowania szeroko pojmowanej tożsamości dzieci i młodzieży.

Co zrobić, aby uczniowie odczuwali satysfakcję z lekcji języka polskiego i przypisywali zdobywaniu wiedzy polonistycznej oraz rozwijaniu umiejętności literackich, językowych i kulturowych nie tylko wartość użytkową? Wiele korzyści w tym zakresie przynosi integracja wymienionych tu obszarów nauczania oraz efektywna motywacja młodych do uczenia się. Zdaniem Katarzyny Grudzińskiej, realizacji obydwu sprzyja kulturoznawcze kształcenie językowe w gimnazjum i liceum. To właśnie treści kulturoznawcze traktuje ona zarówno jako element scalający kształcenie językowe z literacko-kulturowym, rozbudzający w nastolatkach zainteresowanie zagadnieniami polonistycznymi, jak i otwierający możliwość korelacji zagadnień międzyprzedmiotowych. Istotne też mogą okazać się rozważania Grażyny Róžańskiej na temat zmian, jakie nastąpiły w edukacji polonistycznej gimnazjalistów i roli owej edukacji w kulturowym kształceniu nastolatków.

Formowaniu i kształceniu ucznia – człowieka służą różne sposoby doskonalenia jego kompetencji literackich i językowych, zorientowane m.in. na rozwijanie twórczego myślenia. Propozycję takich właśnie działań edukacyjnych w szkole ponadgimnazjalnej przedstawia Janusz Waligóra. Korzystając z metody analizy i twórczego naśladowania wzoru, prezentuje (obudowany rozważaniami teoretyczno-literackimi, dydaktycznymi i metajęzykowymi) projekt, którego celem jest szlifowanie uczniowskich umiejętności pisania aforyzmów. Równie ciekawe są refleksje Marty Chrabąszcz nad wdrażaniem zasad logodydaktyki w edukacji polonistycznej. Jej zdaniem, ta koncepcja psychologiczna ułatwia nauczycielowi budowanie refleksji teleologicznej, ale przede wszystkim rozwijanie w wychowankach potrzeby obcowania z literaturą, prowokowanie ich w czasie czytania do rozpoznawania własnej tożsamości czy też kształtowania postawy kreatywnej wobec tekstu.

W trosce o dobrą edukację uczniów nie sposób pominąć etapu wczesnoszkolnego. Kształceniu kompetencji językoznawczej na tym właśnie poziomie nauki

³ R. Dutkova, *Komisja Edukacji Narodowej. Zarys działalności. Wybór materiałów źródłowych*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973, s. 173.

szkolnej przygląda się Marta Szymańska. W świetle przeprowadzonych badań zwraca uwagę m.in. na zbyt obszerne zagadnienia z gramatyki opisowej, zamieszczone w podręcznikach, czy pomijanie w ich doborze oraz sposobie zaprojektowanych zadań intelektualnych i emocjonalnych możliwości dzieci. Co zrobić, aby zadbać o wielostronny i prawidłowy rozwój uczniów klas I–III szkoły podstawowej? Z pomocą w tym zakresie, w opinii Marty Krasuskiej-Betiuk, przychodzi edukacja teatralna. Pożytki płynące z wychowawczej mocy sztuki oraz działań teatralnych, których obserwatorami i wykonawcami bywają podopieczni nauczyciela, są niezwykle dla nich wartościowe. Wyzwalają bowiem kreatywność dzieci oraz otwierają je na pierwsze próby budowania własnego wnętrza.

Życząc udanej lektury, wypada mieć nadzieję, że artykuły zawarte w tomie zainspirują czytelników do głębokich i konstruktywnych przemyśleń na temat tego, co łączy współczesną dydaktykę literatury i języka polskiego oraz edukację szkolną z tradycją KEN, a co je dzieli. Być może, prace te staną się też impulsem do prowadzenia rozległych badań wśród uczniów i nauczycieli w celu poszukiwania oraz wprowadzania coraz lepszych zmian w procesie kształcenia i wychowania młodego pokolenia.